

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**Р.ИСАЕВ, С.ҚОСИМОВ,
М.ТИЛЛЯХОДЖАЕВ, Р.МАҚСУДОВ**

**ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ ВА БИЗНЕС-РЕЖА**

I қисм

*5540500- «Тўқимачилик саноати маҳсулотлари технологияси»
бакалавриат таълим йўналиши талабалари учун дарслик*

«ТАФАККУР» нашриёти
Тошкент — 2011

Дарсликнинг биринчи қисмида пахта саноати корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг мазмуни, объекти, предмети, вазифалари, шакллари, хусусиятлари ёритилган. Иккинчи қисмда пахта саноати корхоналари фаолиятининг ўзига хос томонларини ҳисобга олган ҳолда бизнес-режаларни тузиш услуби баён этилган.

Дарслик олий ўқув юртларида «Тўқимачилик саноати маҳсулотлари технологияси», «Иқтисодиёт», «Менежмент», «Маркетинг», «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» каби таълим йўналишлари бўйича билим олаётган бакалаврлар ва магистрларга, шунингдек, ўрта махсус ўқув юртлари талаба ва ўқитувчиларига мўлжалланган.

ISBN: 978-9943-372-40-5

Тақризчилар:

ТДИУ “Тармоқ иқтисодиёти”
кафедраси мудири, и.ф.д., профессор

Б.С.Салимов

ТТЕСИ Маркетинг ва иқтисодиёт
назарияси и.ф.н., доцент

Х.М.Мавлонбердиева

© Р.А.Исаев, С.М.Қосимов, М.А.Тилляходжаев, Р.Х.Мақсудов.
© «ТАФАККУР» нашриёти, 2011.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигига эришгандан сўнг Президент И.А.Каримов ташаббуси билан республикада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга кенг имкониятлар яратиб берилди, тез орада унинг ташкилий, ҳуқуқий асоси барпо этилди ва шу асосда тадбиркорликнинг янги қирралари шаклланди. Мустақиллик йилларида олиб борилаётган иқтисодий соҳасидаги туб ислохотларни олиб боришдан кўзланган мақсад мамлакатимиз иқтисодий қудратини ошириш, экспорт салоҳиятини мустаҳкамлаш, жаҳон ҳамжамиятида ўз мавқеини янада ошириш орқали жамият аъзоларининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга йўналтирилгандир. Бу муҳим вазифаларни муваффақиятли ҳал этиш борасида ҳукуматимиз иқтисодийнинг ўзак тармоқларини жадал ривожлантиришга жиддий эътиборини қаратди. Ана шундай тармоқлардан бири пахтачилик мажмуаси саналади.

Республикаимиз азалдан пахтани етиштириш бўйича бой тажрибага, етарли моддий-техника таъминотига эгадир. Шундай бўлса-да, мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ пахта яккаҳоқимлигига барҳам берилди. Бу соҳада олиб борилган ислохотлар натижаси ўлароқ, республикаимиз жаҳонда пахта етиштириш бўйича нуфузли мавқега эгадир.

Пахта тозалаш корхоналари янги мулк шаклида фаолият юритиб, замонавий бошқариш тизимларига эга бўлган, янги техника базасида меҳнат юксак даражада ташкил этилган

ва технологияси мукаммаллашган корхоналарга айланиб бормоқда. Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир ишлаб чиқариш бўғини ўз олдига асосий мақсад қилиб юқори фойда олишни қўяр экан, бу мақсадга эришишида мавжуд моддий, меҳнат ва молиявий ресурсларидан самарали фойдаланиши талаб этилади. Пахта тозалаш корхоналари ўзлари ишлаб чиқарган пахта толасининг асосий қисмини хорижга экспорт қилмоқда. Хорижлик истеъмолчилар пахта толасининг сифатига ўзларининг юқори талабини қўймоқдалар. Шунинг учун истеъмолчилар талабини тўла қондирадиган, рақобатбардош пахта маҳсулотларини ишлаб чиқаришда нафақат сифатли хом ашё, илғор техника ва технология, балки юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Пахта саноати корхоналари фаолиятини ташкил этиш ва унинг иқтисодиётда ўзига хос хусусиятлар борлигидан бу саноатда режалаштириш, ишлаб чиқариш фаолиятини ҳисобга олиш ва таҳлил қилишнинг ҳам ўзига хос услублари таркиб топади. Ушбу тармоқда тadbиркорликнинг муваффақиятли амалга оширилиши кўп жиҳатдан илмий асосланган, гуруҳ иқтисодий таҳлил натижалари негизида ишлаб чиқилган стратегияга боғлиқдир.

Маълумки, корхона фаолиятининг аниқ бир мақсадлари ва истиқболларини тегишли бир даврга ифодаловчи ҳужжат – бизнес-режа ҳисобланади. У мақсадни ифодалабгина қолмай, балки бизнес муваффақияти кафолати ҳамдир.

Бир қанча олий ўқув юртлари пахта тозалаш саноати учун ҳар хил касб ва ихтисосликлар бўйича мутахассислар тайёрламоқда. Бу мутахассислар корхоналарда раҳбарлик лавозимида бўлишидан, ишлаб чиқариш ташкилотчиси ёки айрим бўлинмаларда бевосита масъул бўлиб ишлашидан қатъи назар, улар бозор иқтисодиёти шароитида корхона рақобатбардошлигини таъминлаш ва ишда юқори натижаларга эришиш учун самарали ишлаб чиқаришни

ташкил этиш услублари ҳамда иқтисодийтни мукамал билишлари лозим.

Бинобарин, ушбу кўрсатиб ўтилган сабаблар пахта тозалаш саноати учун техник муҳандислар ва иқтисодчи-менежерларни тайёрлашда, шунингдек, пахта тозалаш корхоналарида бевосита ишлаб турган ходимлар учун яқиндан ёрдам берадиган махсус дарсликни яратишни тақозо қилади.

Ушбу дарслик икки қисмдан иборат. Биринчи қисмда саноат ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг хусусиятлари, корхоналарни бошқариш ва унинг ишлаб чиқариш тузилмаси, ишлаб чиқариш жараёни ва уни вақт оралиғида ташкил этиш, асосий ва ёрдамчи ишлаб чиқаришларни ташкил этиш, маркетинг фаолиятини ташкил этиш масалаларини ёритиш кўпроқ пахта тозалаш корхоналари фаолиятининг ажралиб турадиган белгиларига таяниб амалга оширилган.

Иккинчи қисмда пахта тозалаш корхоналари ишлаб чиқариш фаолиятининг ажралиб турадиган белгиларини ҳисобга олган ҳолда бизнес-режалаштиришни амалга ошириш жараёни батафсил баён этилган.

Ушбу дарсликдаги материалларни баён этишда муаллифлар бошқа турдош фанлар, яъни пахтани дастлабки ишлаш, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи, статистика, менежмент, маркетинг кабиларнинг маълумотларига таянган. Дарсликни ёзиш жараёнида ушбу соҳадаги қабул қилинган қонунлар, Президент фармонлари, ҳукумат қарорлари, меъёрий ҳужжатлар ва бошқа бир қанча манбалар маълумотларидан фойдаланилди.

Дарсликнинг аввалги ва мавжуд дарслик ҳамда ўқув қўлланмаларидан фарқланадиган жиҳати ушбу тармоқ бўйича бу каби дарсликларнинг бозор иқтисодийти муносабатларини ҳисобга олган ҳолда яратилмаганлиги билан изоҳланади. Хусусан, Ю. Додобоев, А. Худойбердиевлар томонидан «Корхона иқтисодийти» фанидан ёзилган ўқув қўлланмаси умумий тарзда корхона иқтисодийти ва уни

ташқил этиш масалаларига бағишланган. А.Ортиқов томонидан «Саноат иқтисодиёти» фанидан ёзилган дарсликда эса бутун иқтисодиёт тизимида саноат ишлаб чиқариш корхоналари иқтисодиёти, унинг асосий тушунча ва тамойиллари, кўрсаткичлари, самарадорлик мезонлари каби масалалар ёритиб берилган. П.М. Турсунхўжаев томонидан «Корхоналарда ишлаб чиқариш ва режалаштириш» деб номланган ўқув қўлланмаси эса озиқ-овқат саноати корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнини ташқил этиш ва фаолиятини режалаштириш масалаларини ёритишга бағишланган. А. Абдуллаев, Х. Айбешовлар томонидан ёзилган «Бизнес-режа» ўқув қўлланмасида ҳам бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини бизнес-режалаштириш масаласи умумий тарзда баён этилган, яъни барча корхоналар учун бизнес-режалар тузишнинг умумий қоидалари кўрсатиб берилган. А.А. Ортиқов, Ш.М. Юлдашева, Т.Ш. Карабаева, Р.Д. Нажмиддиновлар томонидан ёзилган «Саноат корхоналарида ишлаб чиқаришни ташқил этиш» фанидан яратилган дарсликларда ҳам барча саноат корхоналарида ишлаб чиқариш жараёнини ташқил этиш баён этилган бўлиб, саноатнинг айрим тармоқларида, хусусан пахта тозалаш корхоналарида ишлаб чиқаришни ташқил этиш ва фаолиятини режалаштиришда айрим ажралиб турадиган хусусиятлар ҳисобга олинмаган. А.Я. Кагановский, И.И. Раскинлар томонидан ёзилган «Экономика и организация хлопкоочистительной промышленности» (Т.: Ўқитувчи, 1994 й.) ўқув қўлланмасида пахта тозалаш саноати корхоналарида ишлаб чиқаришни ташқил этиш ва унинг иқтисодиёти масалалари эски иқтисодиётни бошқариш тизими нуқтаи назаридан баён этилган ва бунда бозор иқтисодиёти шароитлари ва қонун-қоидалари ҳисобга олинмаган. Буларнинг барчаси ушбу дарсликни яратиш заруратини келтириб чиқарди.

Ушбу фанни ўрганишдан мақсад талабаларда ишлаб

чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштиришнинг услубий, назарий асосларини ўрганиш орқали мустақил фикрлашни шакллантириш ва амалий кўникмаларни ҳосил қилишдир.

Дарслик олий ўқув юртарининг асосан «Тўқимачилик саноати маҳсулоти технологияси», шунингдек «Иқтисодиёт», «Менежмент», «Маркетинг», «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» каби таълим йўналишлари бўйича бакалаврлар ва магистрларни тайёрлашга, ўрта махсус ўқув юрлари ўқитувчиларига, аспирант ва докторантларига, иқтисодий ишлар билан шуғулланувчи мутахассислар, тадбиркорлар ҳамда иқтисодиёт билан қизиқувчи китобхонлар оммасига мўлжалланган.

ПАХТА ТОЗАЛАШ КОРХОНАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

I БОБ. ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БИЗНЕС-РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ МАЗМУНИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

1.1. Фаннинг объекти, предмети ва ўрганиш услубиёти

Ҳар қандай илмий курс (фан) ўзининг ўрганиш объектига эга бўлади. Шундай объектнинг мавжудлиги у ёки бу фаннинг туғилиши, шаклланиши ва ривожланишининг замини ва муҳим шартидир. Шу сабабли ўрганилаётган фаннинг ўрганиш объекти билан танишиш унинг предметини аниқлашдан аввал амалга оширилади. Маълумки, фаннинг объекти унинг предмети қарда амалга ошишини кўрсатади.

Шу боисдан ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштириш фанининг **ўрганиш объекти** бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритаётган мулкдан қатъи назар, барча иқтисодиёт субъектлари ҳисобланади. Ушбу ҳолатда эса фаннинг ўрганиш **объекти** – бу пахта тозалаш саноати корхоналаридир.

Корхона фаолиятини илмий асосда оқилона ташкил этиш ва режалаштириш учун, айниқса бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритиш учун умумий иқтисодий қонунларни чуқур билиш, барча қонун ва қоидалардан унумли фойдаланиш, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштиришнинг замонавий усулларида кенг фойдаланиш зарур. Иқтисодий жараёнлар ва ҳодисалар, умуман микро (корхона, хонадон) ва макро (халқ хўжалиги,

миллий иқтисодиёт) даражаларда қараб чиқилади. Иқтисодий муносабатлар ўз ҳолича эмас, балки кишиларнинг манфаатларига татбиқан таҳлил этилади, кишиларнинг иқтисодий саъй-ҳаракатларининг асл сабаблари очиб берилади.

Иқтисодиётни ўрганишда илмий тушунчалар шаклланган ва улар ёрдамида иқтисодий ҳодисаларнинг мазмуни очиб берилади. Бундай билимларни бизга иқтисодий билимларнинг асосийси – **иқтисодий назария** фани ўргатади.

Ушбу фан жамият миқёсида юз берадиган иқтисодий ҳодисалар ва воқеликлар, жараёнлар, уларга хос бўлган боғланишлар, уларнинг қонун-қоидалари ва кишилар фаолиятида намоён бўлиш шаклларини ўрганувчи фандир. Лекин, иқтисодий назария ижтимоий ишлаб чиқаришнинг айрим соҳалари, тармоқлари ва корхоналарида рўй берадиган ҳодиса, воқелик ва қонуниятларини ўрганмайди. Бу билан тармоқлар ва корхоналар иқтисодиёти фанлари шуғулланади.

Шунинг учун пахта тозалаш саноати корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштириш фани ушбу тармоқ корхоналари хўжалик юритиш фаолияти ва технологик жараёнлар хусусиятларини ҳисобга олгач улар ишлаб чиқаришини ташкил этиш ва фаолиятини режалаштиришнинг мазмуни, моҳияти ва тамойилларини ўрганишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Ҳар қандай фан ўз предметиға эға бўлади. **Предмет** — бу фан нима билан шуғулланиши, унинг қайси соҳаға тегишли эканлигини белгилайди. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштириш фанининг ҳам ўз предмети мавжуд. «Ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режа» фанининг **предмети** деганда корхоналарнинг ишлаб чиқариш-хўжалик фаолияти шароитида иқтисодий қонунларнинг ҳаракати ва намоён бўлиш шакллари ва энг кам меҳнат, моддий ва маънавий харажатлар билан энг яхши натижаларға эришишни таъминловчи юқори самарали иш усулларини ишлаб чиқиш тушунилади.

Пахта тозалаш саноати корхоналарда ишни ташкил этиш фани иқтисодий қонунларнинг ушбу тармоқ корхоналари

фаолиятига таъсирини ва уларнинг олдига қўйган вазифаларини амалга ошириш борасидаги энг самарали усулларини ишлаб чиқиб, уни саноатга татбиқ қилмоқда. Бу чора-тадбирларнинг амалга оширилиши кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришда ижтимоий бойликни кўпайтириш ва корхоналарда ишчиларга яхши шароитлар яратиб беришга имконият яратади.

Фаннинг **усули** деганда том маънода ўзининг предметини ўрганиш воситаси тушунилади. Фаннинг энг асосий билиш услуби *диалектик услуб* бўлиб, у фанга ўрганилаётган ижтимоий-иқтисодий ҳодисаларнинг моҳиятини очиб беришга ёрдам беради. Бу назарияга биноан ҳодисалар ва воқеликлар ўзаро алоқадорликда, бир-бирини тақозо этиш, макон ва замонда уларнинг ўзгариши ва ривожланишида эскилик билан янгилик курашида кўриб чиқилади.

Диалектика усули муаммолар ўрганилаётганда омиллар ва шарт-шароитларнинг намоён бўлиши ва юз бериши зиддиятларига, қарама-қаршиликларга бой эканлигини инобатга олишни тақозо этади. Бозор иқтисодиётида иқтисодий ҳодиса ва жараёнлар тез ўзгарувчан қиёфа касб этадики, ҳар бир ишлаб чиқариш субъекти ушбу ўзгаришларга мосланувчан бўлмоғи талаб этилади. Ўзгаришларга мослашишда ишлаб чиқаришни оқилона ташкил этиш ва бизнес-режани тўғри тузиш лозим бўлади. Бу борада диалектика усулларидан фойдаланиш шунинг англатадики, корхона хўжалик фаолиятини ўрганиш асосида унинг ишини ташкил этиш ва фаолиятини режалаштириш барча ўзаро алоқаларни ҳисобга олган ҳолда олиб борилиши лозим.

Ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бизнес-режалаштиришда сабабий алоқаларни ўрганиш **индукция** ва **дедукция** усуллари ёрдамида амалга оширилади. Сабабий алоқаларни тадқиқ этишда мантиқий *индукция усулини* қўллашда тадқиқот хусусийдан умумийликка, хусусий омилларни ўрганишдан умумийлик сари, сабабдан натижа сари олиб борилади. *Дедукция* — бу шундай тадқиқот олиб бориш усулики, бунда тадқиқот жараёни умумий омиллардан хусусийлари, натижадан сабаб сари олиб борилади. Ушбу

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/1247> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1247> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/1247>